

אורי רם. שובו של מרטין בובר: המחשבה הלאומית והחברתית בישראל מבובר ועד הבובריאנים החדשים. תל אביב: רסלינג, 2015. 289 עמודים

עידו תבורי *

מרטין בובר היה אחד הסוציולוגים הישראלים המשפיעים ביותר בתקופה שלפני קום המדינה, וראש המחלקה הראשון במחלקה הראשונה לסוציולוגיה. כיום, לאחר שנים שבהן בובר נעדר כמעט כליל מהשיח הסוציולוגי, גם בשנותיו הדומיננטיות של תלמידו אייזנשטדט וגם לאחר מכן, שבים כמה מהסוציולוגים הישראלים לכתביו. ספרו השאפתני של אורי רם בוחן את מחשבתו של בובר ואת ההיסטוריה המורכבת של קבלתו, השכחתו וחזרתו החלקית. רם בוחן את הסוציולוגיה הישראלית ואת התמורות בה, ואגב כך גם קושר אותה ואת בובר לסוציולוגיה הגרמנית ולסוציולוגיה האמריקאית, שהפכה דומיננטית בישראל מאז קום המדינה.

ספרו של רם טומן בחובו שלוש קריאות שונות. ראשית, זוהי קריאה מחודשת בבובר, קריאה המדגישה את ההמשכיות במחשבתו מאז תפיסתו המוקדמת והרומנטית. רבים מקוראי בובר טוענים כי מלחמת העולם הראשונה סימנה קו שבר במשנתו, אולם רם מדגיש דווקא את ההמשכיות – הן בתפיסתו את משבר המודרניות, הן באופן שבו הוא מנסה לפתור משבר זה. שנית, הספר הוא תרגיל בסוציולוגיה של הסוציולוגיה. רם מתחקה אחר ההתפתחות של שלוש סוציולוגיות – הגרמנית, האמריקאית והישראלית – ומראה כיצד הסוציולוגיה הישראלית התחילה את דרכה כסוציולוגיה גרמנית והפכה לסוציולוגיה אמריקאית, ואת קווי ההשתברות של סוציולוגיה זו מאז שנות השמונים. ולבסוף, ספרו של רם הוא גם ספר פוליטי, ובמרכזו עומדת ההנחה כי יש תחייה של הסוציולוגיה הבובריאנית בישראל וכי הדבר בעייתי מבחינה פוליטית, מכיוון שתפיסתו של בובר, הנשענת על יסודות הרומנטיקה הגרמנית, מאדירה נטיות שבטיות המיתרגמות בקלות רבה מדי לתפיסה לאומנית מובהקת.

הספר הוא אחד הניתוחים המעניינים והמאתגרים שקראתי של הסוציולוגיה הישראלית ועל משנתו של בובר, וראוי שישמש מוקד לדיון. עם זאת, מצאתי את עצמי מסתייג מחלק מהטענות שרם מעלה. ראשית באשר לתפיסתו את בובר: רם משכנע את הקורא כי אי אפשר להבין את בובר (כפי שאי אפשר להבין את ובר, את טוניס או אף את דורקהיים) מבלי להבין את האופן שבו משבר המודרניות השתבר בסוציולוגיה הגרמנית ואת מרכזיותה של תפיסה רומנטית פולקיסטית כמסד לביקורת המודרנה. כפי שהגמיינשאפט המיתי של טוניס מייצר קרקע לביקורת הגזלשאפט, כך הקהילה מאפשרת את ביקורת החברה אצל בובר. אם כן, עניינו של בובר בחסידות הוא ניסיון לייצר מודל גמיינשאפט יהודי. ומכיוון שהחברות והקהילה מהווים מסד חשוב במשנתו של בובר לאורך השנים, רם צודק בטענתו כי אי אפשר להבין את משנתו מבלי להתייחס לפרובלמטיקה של תפיסה שבטית ורומנטית זו, שהייתה לכלי בתפיסות פשיסטיות של עליונות העם והיחס המיסטי בין עם לאדמה בהתהוות הלאום.

ואולם ניכר כי בעייתיות זו צובעת לחלוטין את תפיסתו של רם את בובר. יש הבדל, לטעמי, בין

* החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת ניו יורק

האמירה (המוצדקת) כי אי אפשר להבין את בובר ללא הרומנטיקה ובין האמירה המובלעת שרם גולש אליה ולפיה בובר הוא נציגה של תפיסה רומנטית זו. לטעמי, ספרו של רם אינו מתמודד עם מה שהפך את מחשבתו של בובר למעניינת כל כך: הניסיון לחרוג מהשבטיות ומהלאום דרך הדו-שיח ופני האחר בחברותא. מבחינה פוליטית תפיסתו של בובר הופכת לעתים לאנרכיזם הרבה יותר משהיא משמשת כר ללאומנות. הבלתי-אמצעיות שבראית האחר כ"אתה" במקום האובייקטיפיקציה של "הלו" חורגת מהשבט. ואף על פי שבובר ממשיך לדון בחסידות וביהדות מיסטית זוהי שבטיות משוללת לאום, יהדות שהופכת אוניברסליסטית דווקא בהכרתה באחר כפני אדם. קריאתו של רם, אולי מכיוון שהוא רואה ב"בובריאנים החדשים" סכנה פוליטית, אינה עושה צדק עם היבט זה במחשבתו של בובר. במקום להכיר בכך שתפיסתו הסוציולוגית היא שהניעה את בובר לפעילותו הפוליטית, נראה כי הפעילות הפוליטית (שרם מזדיגש חוזר והדגש את מוגבלותה) עומדת במתח אל מול משנתו הסוציולוגית-פילוסופית. כך, אף שרם צודק בהדגשת ההמשכיות, הוא לוקה, לטעמי, בעיוורון למתח שבין המשכיות זו לפתרון שבובר ניסה לייצר.

חלקו השני של הספר, העוסק בסוציולוגיה הגרמנית, האמריקאית והישראלית, מרתק ומשכיל. רם מצוי מבכבי הסוציולוגיה הגרמנית וכמובן בזו הישראלית, ואפיון השורשים הרומנטיים של הסוציולוגיה הגרמנית חשוב ומעניין. המעבר בישראל מסוציולוגיה גרמנית לאמריקאית הוא אכן חידה שהסוציולוגיה הישראלית לא התמודדה עמה מספיק. כאן דווקא הרגשתי שהייתי רוצה לדעת הרבה יותר על התהליכים שהספר מתווה. רם אמנם מראה כיצד הנוף הפוליטי והכלכלי השתקף בתפיסה הסוציולוגית הרווחת, במיוחד במקרה הישראלי, אך הוא אינו מראה כיצד התרחש השינוי ברמה המוסדית. אחרי ככלות הכול, מוסדות אינם משקפים באופן טבעי את המערך הפוליטי הדומיננטי. אם כך, כיצד מתעצב הקשר מוסדי שיחפוף את ההקשר הפוליטי והכלכלי? האם החפיפה שרם רואה נובעת מהתערבות בגיוס מרצים? האם, כפי שרומז אייזנשטדט בריאיון שרם מביא, הסיבה היא שעם התמקצעות האקדמיה, האינטלקטואלים ה"גרמנים" הפכו שוליים בדיוק בגלל התעלמותם (המוצדקת במקרים רבים) מגבולות דיסציפלינריים, על כל הכלול בהם? ומה היה מקומה של האנתרופולוגיה בשינוי זה?

הקשר מוסדי זה מוביל אותי לבסוף לחלק הדיאגנוסטי, או הפרוגנוסטי, בעבודתו של רם. בהסתמך בעיקר על מאמרים פרי עטם של זלי גורביץ', יהודה שנהב ורוגן שמיר הוא טוען כי בסוציולוגיה הישראלית קיימת מגמה ניאו-בובריאנית וכי מגמה זו מתחזקת עם פוליטיקת הזהויות העכשווית ועם הנטיות הפוסט-מודרניות והפוסט-קולוניאליות בסוציולוגיה הישראלית בימינו. באשר לדיאגנוזה, אני פחות בטוח מרם בנוגע להחייאת משנתו של בובר. ה"ניאו-בובריאנים", כפי שרם קורא להם, מושפעים בעיקר ממגמות אחרות, ובוודאי אינם מנסים לארגן כיתה ניאו-בובריאנית בסוציולוגיה הישראלית. הפנומנולוגיה הדיאלוגית של יחסי האני-אתה היא בבחינת נישואי נוחות זמניים המושפעים במידת מה מעליית קרנו של לוינס במחוזות מסוימים בפילוסופיה הקונטיננטלית ובאנתרופולוגיה, מתפיסות פוסט-קולוניאליות שאין להן דבר עם בובר, ומניסיון ליצור מקום לאינטראקציוניזם ולפנומנולוגיה שמעולם לא זכו למקום מרכזי בסוציולוגיה הישראלית (ודווקא למרות מקומם בסוציולוגיה האמריקאית). זאת ועוד, במערך מוסדי שבו הרוב המכריע של מרצים חדשים באוניברסיטאות המחקר מגיעים מתוך הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה האמריקאית, שם בובר כמעט אינו נוכח, יש להניח כי גם אם כמה מאמרים העלו את בובר על נס, לא תתגבש סוציולוגיה בובריאנית בעתיד הנראה לעין. הסכנה לסוציולוגיה הישראלית שרם מתריע עליה נראית לי מוחשית פחות ובובריאנית פחות.

אך בסופו של דבר, למרות הביקורת, אני סבור שזהו ספר חשוב. הוא חשוב בדיוק מכיוון שהוא יאלץ את קוראיו לנקוט עמדה, לבחון את האופן שבו הם רואים לא רק את משנתו של בובר אלא את התפתחותה של הסוציולוגיה ואת מקומה של ישראל בשדה הסוציולוגיה כיום. אני מקווה שיהיה לאבן יסוד בדיון על הסוציולוגיה הישראלית.